

**ROMANIAE
DOCUMENTA HISTORICA
B
ȚARA
ROMÂNEASCĂ**

Vol. XLII

ACADEMIA ROMÂNĂ

SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI ARHEOLOGIE

DOCUMENTA ROMANIAE HISTORICA

COMITETUL DE COORDONARE:

prof. IOAN BOLOVAN, prof. IONEL CÂNDEA,
dr. GHEORGHE LAZĂR, acad. IOAN-AUREL POP,
acad. VICTOR SPINEI, prof. PETRONEL ZAHARIUC

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2024

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

B. ȚARA ROMÂNEASCĂ VOLUMUL XLII

(1657)

VOLUM ÎNTOCMIT DE:

GHEORGHE LAZĂR (coordonator), OANA RIZESCU,
ELENA BEDREAG, FLORINA-MANUELA CONSTANTIN

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2024

Redactor: Adrian-Mircea DOBRE
Tehnoredactor: Daniela FLORESCU
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5
050711, București, România
Tel.: 4021-3188106; 4021-3188146;
Fax: 4021-3182444
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Referenți: CS I dr. Ștefan ANDREESCU
prof univ. dr. Petronel ZAHARIUC

Copyright © Editura Academiei Române, 2024.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Bun de tipar: 18.09.2024
Format: 17 × 24 cm

STUDIU INTRODUCŢIV

INVENTARUL DOCUMENTELOR ŞI LOCUL DE PĂSTRARE

Prezentul volum – al XLII-lea din seria **B** a colecţiei *Documenta Romaniae Historica* – este constituit dintr-un număr de 367 de documente emise pe teritoriul Ţării Româneşti în cursul anului 1657 şi ajunse până la noi sub diverse forme de conservare. Lor li se adaugă alte 6 *menţiuni* ale unor documente (nr. 368–373), precum şi un număr de 5 *înscrieri* pe care, în urma evaluărilor noastre din punct de vedere paleografic (limbaj, grafie, aspect exterior etc.), le-am considerat *false* sau *îndoielnice*, redându-le într-o anexă a volumului şi numerotate A–E.

Astfel, *după forma în care s-au păstrat*, 263 sunt *originale*, 73 sunt *copii* (în această categorie am inclus atât fotocopiile, cât şi copiile moderne), iar 18 sunt *rezumate*; acestora li se adaugă şi 1 *regist* (nr. 294), precum şi o *traducere* românească din secolul al XVIII-lea a unui original slavon (doc. nr. 37). Precizăm şi faptul că printre cele 263 de documente originale, doar în două situaţii ele s-au păstrat în dublet – doc. nr. 185 şi nr. 260 –, detaliu pe care l-am menţionat în descrierea arheografică ce le însoţeşte.

După criteriul *limbii utilizate* pentru redactarea lor, prin raportare la numărul celor originale, într-o proporţie mai mult decât covârşitoare (peste 97%) s-a folosit *limba română*, în timp ce doar pentru 8 asemenea înscrise s-a recurs la utilizarea *limbii slavo-române* (doc. nr. 25, 62, 186, 204, 221, 245, 345 şi 347) şi doar într-un singur caz – ceea ce este de înţeles, dacă avem în vedere faptul că este vorba de o gramată a patriarhului Macarie al Antiohiei în favoarea mănăstirii domneşti de la Câmpulung (doc. nr. 1) – a *limbii greceşti*, confirmând şi de această dată o tendinţă sesizabilă în urma analizei cantitative a *corpus*-ului documentar din ultimul deceniu şi jumătate al perioadei: *abandonarea masivă a folosirii limbii slavone chiar şi de către cancelaria domnească în favoarea limbii române*.

În ceea ce priveşte *locul de păstrare* a documentelor incluse în volum, facem precizarea că cea mai mare parte a lor se află la *Arhivele Naţionale Istorice Centrale* (216) şi *Biblioteca Academiei Române*, secţia Manuscrise şi Carte Rară (106), restul pieselor provenind din următoarele instituţii: 13 de la *Muzeul Municipiului Bucureşti* (doc. nr. 3, 19, 39, 44, 45, 62, 74, 76, 109, 144, 157, 304 şi 330), câte 4 de la *Colecţiile Speciale ale Bibliotecii Naţionale* (doc. nr. 195, 225, 334 şi 335) şi *Serviciul Judeţean al Arhivelor Naţionale Dolj* (doc. nr. 37, 86, 223, şi 234), 3 de la

Muzeul Olteniei din Craiova (doc. nr. 194, 216 și 332), 2 de la *Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Prahova* (doc. nr. 263 și 349) și din arhiva unor așezăminte athonite (*Simonopetra*, doc. nr. 150; *Dochiaru*, doc. nr. 281). În fine, în volum se regăsesc și documente de la *Serviciile Județene ale Arhivelor Naționale* de la *Bistrița* (doc. nr. 78), *Galați* (doc. nr. 140), *Gorj* (doc. nr. 174), *Muzeul Național de Istorie a României* (doc. nr. 100) și *Muzeul Brăilei „Carol I”* (doc. nr. 285). La toate aceste fonduri publice se adaugă și 2 documente provenind din *colecții particulare* (doc. nr. 30 și 275) – lucrate după fotografiile digitale ale originalelor puse la dispoziție cu amabilitate de către deținătorii acestora –, precum și alte 10 piese, ale căror originale nu s-au mai păstrat și reproduse în volum *după publicații* (doc. nr. 14, 46, 51, 83, 133, 138, 192, 227, 316, 359).

Precizăm și faptul că rezumatul documentului cu nr. 118 a fost redat după transcrierea aflată în arhiva colecției DRH, întrucât, în ciuda eforturilor noastre, nu am reușit să-l depistăm în fondul de documente de la BAR – consecință a numeroaselor re-cotări, re-numerotări, reorganizări –, după cum se consemnează în fișa lui de semnalare. Aceeași situație este valabilă și în cazul regestului aflat la nr. 192, pe care l-am publicat după catalogul *Tezaur vâlcean*, întrucât nu l-am putut identifica sub cota semnalată în respectiva publicație.

DATArea DOCUMENTELOR

Din analiza noastră reiese că majoritatea documentelor incluse în volum prezintă toate elementele cronologice de datare – *văleatul*, *luna* și *ziua* –, situație care, fără îndoială, ne-a ușurat efortul de ordonare a *corpus*-ului. În anumite situații, în afara acestor informații obișnuite, documentele „prezintă” și alte detalii cu valoare cronologică, cum ar fi precizarea că ele au fost întocmite „în zilele lui Constantin vodă/voievod”, „în zilele lui Constantin Șerban voievod” (doc. nr. 48, 67, 165, 281 și 295) sau se menționează și numele sărbătorii/a sfântului protector al zilei în care a fost redactat respectivul înscris: „în ziua de Înălțare” (doc. nr. 166), „în ziua Sf. Împărați Constantin și Elena” (doc. nr. 168).

În puține situații scribul a recurs la formula datării documentului prin raportare atât la momentul *Facerii Lumii* (văleatul), cât și a anului *Nașterii lui Hristos* (Anno Domini); a se vedea în acest sens doc. nr. 44, 278 și 343. În două documente – dintre cele originale – întâlnim situația în care s-a folosit pentru datare doar anul Nașterii Domnului: gramata patriarhului Macarie în favoarea mănăstirii Câmpulung (doc. nr. 1) și actul de vânzare al sătenilor din Gălășești în beneficiul logofătului Radu Crețulescu (doc. nr. 197). O situație singulară regăsim și în cazul doc. nr. 212, în care logofătul Radu utilizează denumirea populară a lunii iunie pentru datarea documentului, precizând că el a fost scris în „luna lui Cirișar, leat 7165”.

Nu lipsesc însă nici situațiile – este drept destul de puține și fără a mai lua în calcul documentele incluse potrivit normelor colecției în zona celor cu *dată lărgită*, ținând cont de sistemul cronologic bizantin folosit în Țara Românească –, în care aceste repere cronologice lipsesc, fie în totalitate, fie parțial. Din prima categorie fac parte documentele cu numerele 319 și 328, a căror datare a presupus coroborarea informațiilor oferite în cuprinsul lor – martori, problematică etc. – și raportarea la alte înscrisuri din volum; precizăm că în cazul ultimului document amintit (nr. 328), datarea lui s-a făcut pentru un interval de timp ceva mai mare (1657 noiembrie 30 – 1659 iunie 1). În ceea ce privește a doua categorie, întâlnim atât situații în care respectivele documente dispun doar de *văleat* și *zi* (doc. nr. 71, 265, 272 și 277) sau doar de *văleat* și *lună* (doc. nr. 1, 22–25, 51, 139, 182 și 329). O situație aparte, care însă nu este nicidecum una inedită, este aceea în care, deși documentele dispun de toate elementele cronologice, urmare a aceleiași analize paleografice de specialitate, am decis redatarea lor; așa a fost cazul doc. cu nr. 339 și 344, pentru fiecare dintre aceste două situații oferind în rubrica de descriere arheografică argumentele pe care le-am avut în vedere.

Amintim aici și faptul că doar într-un sigur caz, deși dispunea de toate elementele cronologice aferente anului 1657, în urma expertizei paleografice – menționarea judecății în timpul domniei lui Ștefan vodă, personajele invocate și prezența unor elemente de vocabular târzii (exemplu: *țarină, fânață, stâlpit*) –, am considerat că se impune ca documentul respectiv să fie redatat, el aparținând cel mai probabil perioadei domniei lui Șerban Cantacuzino. Am considerat că din aceeași perioadă – dacă avem în vedere menționarea egumenului Petronie/Patronie al mănăstirii Mărgineni – datează și enumerarea de nume și sume de bani de la sfârșitul documentului 251, păstrat în copie în manuscrisul 454 de la ANIC. Presupunem că respectivele însemnări au fost scrise la o dată ulterioară pe verso-ul documentului, detaliu pe care logofătul ce a făcut transcrierea în condică nu l-a sesizat.

Din aceeași perspectivă a datării, o situație interesantă o reprezintă documentele cu nr. 93 (6 aprilie) și 237 (18 august) prin care popei Gheorghe, clisiarh la biserica domnească din București, îi era confirmat – mai întâi de patriarhul Macarie, iar mai apoi de către domnul Constantin Șerban – dreptul de stăpânire asupra unui loc de vie în dealul Bucureștilor. Cum în actul patriarhal, dincolo de meritele amintitului slujbaș al altarului, se invoca deja existența a unui act domnesc de miluire și ținând cont și de statutul de întâietate al domnului în ceea ce privește confirmarea dreptului de stăpânire, în mod normal s-ar fi impus redatarea primului document prin raportare la cel de-al doilea. Într-un final, după o atentă analiză în care au fost luate în calcul o serie de argumente, pro și contra, am decis ca cele două documente să-și păstreze ordinea firească în corpus-ul volumului, ținând cont de elementele cronologice consemnate în cuprinsul lor. Printre argumentele ce ne-au determinat la o asemenea decizie, reținem aici: cele două documente au fost întocmite de doi „profesioniști” ai scrisului – Dumitru logofăt Boldiciu și ruda sa, Necula logofăt Boldiciu –, fiind exclusă în mare măsură probabilitatea strecurării

vreunei erori de datare; ele nu prezintă niciun element de suspiciune din punct de vedere paleografic; în aceeași perioadă, pe când se afla tot la Târgoviște, patriarhul Macarie a mai emis și un alt document (doc. nr. 88). În fine, argumentul decisiv l-a constituit posibilitatea ca înaltului ierarh să-i fi fost prezentat un act de milostenie mai vechi al lui Constantin Șerban, altul decât cel din august 1657, chiar dacă un asemenea înscris nu a ajuns până la noi. Probabilitatea existenței unui asemenea document poate fi dedusă și din menționarea, atât în actul patriarhal, cât și în cel domnesc, a faptului că amintita danie a fost acordată „*acum*, după ce au miluit Dumnezeu pre măriia sa prealuminatul domnu Io Costantin Șerban vodă cu domniia”, precizare ce nu mai era de „actualitate” la scurgerea a mai bine de trei ani de la momentul urcării în scaunul domnesc al țării! Ca în multe alte asemenea cazuri, și în această situație este de presupus că cei doi logofeți nu au făcut decât să preia formularul mai vechiului act de danie prezentat de popa Gheorghe, practică cu îndelungată „tradiție” în cancelaria domnească, lucru de altfel dovedit și de actul de reconfirmare obținut de amintitul preot din partea lui Mihnea Radu (3 iulie 1658)¹. Rămâne însă ca cercetări viitoare să ofere totuși o explicație plauzibilă asupra motivelor ce l-au determinat pe popa Gheorghe, ca la distanță de câteva luni după obținerea înscrisului patriarhal, să facă demersurile necesare pentru obținerea din partea domnului Constantin Șerban reconfirmarea mai vechii sale danii!

LOCUL DE EMITERE

Numărul documentelor în care scribul a considerat că este oportun să precizeze locul de emiteră a acestora, prin raportare la totalitatea celor incluse în prezentul volum, este destul de mic. Această „omisiune” o regăsim chiar și în cazul actelor elaborate în cancelaria domnească, căci din cele 64 de documente emise în numele domnului, în 23 dintre acestea nu a fost consemnat acest detaliu de ordin toponimic. Chiar și în aceste condiții, putem afirma fără nici o rețineră că în cea mai mare parte a anului, Constantin Șerban a rezidat în scaunul de la Târgoviște. Pentru o scurtă perioadă de timp, ce poate fi stabilită între finele lunii august (doc. nr. 245) și prima parte a lunii octombrie (doc. nr. 290), el s-a aflat la București, fără a rămâne tot timpul aici, căci din documente reiese că în acest interval s-a deplasat atât la *mănăstirea Argeș* – de unde la 8 septembrie emitea un document în favoarea mănăstirii Brădet (doc. nr. 269) –, cât și la *Caracal*, unde întărea nepoților jupânesei Maria din Mamul dreptul de stăpânire asupra unei părți de moșie din satul Șerbănești (doc. nr. 275). Cel mai probabil, începând cu a doua parte a lunii octombrie sau începutul celei următoare, domnul a revenit la Târgoviște, unde deja se aflau patriarhul Macarie și mitropolitul Ștefan (doc. nr. 312) și unde a rămas până la sfârșitul

---

¹ *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale*, vol. IX (1657–1659), întocmit de Mirela Comănescu, Laura Niculescu, Ileana Dincă, București, 2018, p. 285, nr. 515.

anului, dacă avem în vedere cele 8 documente emise de cancelaria domnească în tot acest interval de timp (doc. nr. 316, 320, 321, 343, 345, 347, 354, 364).

În afara celor două capitale ale țării, Târgoviște și București, documentele incluse în volum înregistrează și alte locuri de redactare a documentelor, cum ar fi: *Câmpulung* (doc. nr. 1; gramata patriarhului Macarie), *mănăstirea Brădet* (doc. nr. 166), *Argeș* (doc. nr. 267) și *Râmnic* (doc. nr. 314). În acest ultim exemplu, pe lângă numele localității, se amintește și faptul că înscrisul a fost elaborat „în casa lui Ion neguțătorul”, detalii de acest fel fiind amintite și în alte 2 documente: „în casa lui Radu zugravul” (nr. 45), „în casa Manii lui Gorgănici” (nr. 66).

NOMENCLATURA DOCUMENTELOR

Și în acest caz se poate spune că termenii folosiți în cazul documentelor incluse în acest volum acoperă o gamă destul de variată, fiind totodată cei cunoscuți în literatura de specialitate. Astfel, ponderea cea mai mare o au *cărțile* care, în funcție de implicațiile juridico-administrative, la rândul lor înregistrează o gamă variată din perspectivă terminologică: *cărți bătrâne* (doc. nr. 173, 180, 187, 213, 214, 343), de *blestem/de afurisanie* (doc. nr. 25, 299, 88, 187, 213, 218, 224), *de hotărnicie* (doc. nr. 173, 194, 294), *de înfrățire* (doc. nr. 106), *de pâra și de rămas* (doc. nr. 186, 225, 321), *de milă și de întărire* (doc. nr. 15, 260), *de dezînchinare a mănăstirilor* (doc. nr. 160), de *danie și închinare* în favoarea anumitor așezăminte religioase (doc. nr. 119, 160, 281) etc. Alături de zapise, din punct de vedere numeric, cele mai multe sunt *cărțile domnești* – întâlnite și sub denumire de *răvașe*, *scrisori* – prin care domnul porunca slujitorilor, mari și mici, dar și unor înalți ierarhi cercetarea și/sau judecarea anumitor aspecte ce-i fuseseră aduse la cunoștință în urma unor plângeri (doc. nr. 18, 86, 88, 89, 91, 106, 141, 159, 173, 174, 176, 178, 180, 193, 211, 218, 223, 279, 285, 290, 294, 300, 312, 316, 334, 335, 340, 343). Unele dintre aceste cărți, în timpul diverselor judecăți, se precizează că au fost *emise în timpul altor domni* (domnești și „bătrâne”: doc. 28; veche și putredă: doc. 82; „unele de câte 100 de ani”: doc. 218), au fost *furate sau „pierite”* în momente tulburi (doc. nr. 62, 163, 178, 187, 335).

Întâlnim, de asemenea, și alți termeni – este drept, într-un număr mult mai mic, dar care acoperă diverse realități juridice, patrimoniale și financiare –, cum ar fi: *catastih al vistieriei* (doc. nr. 21), *diată* sau documente cu valoare testamentară (doc. nr. 179, 220, 344), *direse* (doc. nr. 50, 160, 343) etc.

EMITENȚII DOCUMENTELOR

Din cele 367 de documente, fără a mai lua în calcul mențiunile, un număr de 64 au fost emise de cancelaria domnească, ceea ce reprezintă aproximativ 20% din

totalul actelor incluse în volum. Deși aceste valori, raportate la situația din anul precedent – când au fost emise 132 de asemenea înscrisuri, ceea ce reprezenta 27% din masa documentară –, evidențiază o reducere a numărului actelor domnești, domnia rămâne în continuare instituția cea mai importantă, apelul la autoritatea acestuia fiind de cele mai multe ori consecința unor neînțelegeri/conflicte cu implicații patrimoniale. Mai puțin prezenți în acțiunea de exercitare a puterii sunt marii dregători, căci numele lor apar – dincolo de menționarea în actele domnești ca membri ai divanului – doar în calitatea lor de persoane particulare, cel mai adesea cumpărând sau vânzând anumite bunuri.

În schimb, foarte prezent a fost patriarhul Macarie al Antiohiei, în *corpus*-ul volumului fiind incluse nu mai puțin de 7 înscrisuri prin care înaltul ierarh întărea cu mare blestem fie dreptul de stăpânire al unor așezăminte monahale asupra unor moșii, fie modalitatea acestora de organizare (doc. nr. 1: mănăstirea Câmpulung; doc. nr. 88: Ep. Buzău; doc. nr. 213: mănăstirea Cozia; doc. nr. 218: mănăstirea Tismana; doc. nr. 224: mănăstirea Strehaiia), dar și asupra altor chestiuni ce pot fi plasate mai degrabă în sfera disputelor particulare, dar care nu constituie niciodată o noutate, dată fiind autoritatea de care înalții ierarhi străini se bucurau. Amintim în acest sens doc. nr. 93, deja amintit, prin care patriarhul întărea popii Gheorghe, clisiar la biserica domnească din București, dreptul de stăpânire asupra unui loc de vie în dealul Bucureștilor, sau doc. nr. 312, prin care înaltul ierarh, împreună cu mitropolitul Ștefan al Țării Românești și alți 6 mari boieri, emiteau o decizie în conflictul dintre jupâneasa Anca, fosta soție a lui Ianache spătar, și cumnatul acesteia, Florescu paharnic; câteva zile mai târziu, domnul Constantin Șerban nu făcea decât să confirme și să întărească cele stabilite de către amintita comisie, menționând totodată faptul că pentru judecarea speței și emiterea respectivei decizii s-a recurs la consultarea atât a pravilei grecești, cât și a celei românești („*am căutat la sfânta pravilă și grecească și rumânească*”; doc. nr. 316).

În aceeași serie, a documentelor emise de reprezentanți ai Bisericii, amintim și doc. nr. 262 prin care episcopul Serafim al Buzăului judeca o dispută referitoare la modalitatea de moștenire a averii părintești între fetele unei anume Sora, rezultate în urma celor două căsătorii ale acesteia; numele înaltului ierarh este amintit – deși nu avem decizia acestuia – și într-un act din 27 aprilie prin care domnul Constantin Șerban îi porunca să cerceteze pricina dintre oamenii din Cârlo-mănești, din Gura Nișcovului, cu Dumitru, sluga lui Negoită <Mihălcescu-Cândescu> clucer, pe care îl acuzau că îi asuprește (doc. nr. 134).

Mai mult decât interesant pentru o viitoare analiză a statutului foștilor titulari ai scaunului mitropolitan al Țării Românești² este și actul prin care Ignatie <Sârbul>, fost episcop al Râmnicului și fost mitropolit al scaunului Ungrovlahiei, emitea un act în primele zile ale lunii septembrie 1657, asumându-și calitatea de

---

² Pentru Moldova, a se vedea lucrarea lui Iustin Taban ierodiacon, *Ieșirea din scaun a mitropoliților Moldovei în secolele XVI–XVII. Contribuții și îndreptări*. Cuvânt înainte de Ștefan S. Gorovei, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2020, 474 p.

„vlădică” – deși titular la acea vreme era Ștefan – în disputa dintre popa Stroe și un anume Lațcu pentru recuperarea unei mai vechi datorii (doc. nr. 264). De reținut aici și cele câteva acte emise de egumenii anumitor mănăstiri: *Rafail* al Snagovului (doc. nr. 85), *Varlaam* de la Căldărușani (doc. nr. 182), *Nichifor* de la Hotărani (doc. nr. 188) și *Grigore* de la Babele (doc. nr. 287).

În volum regăsim și câteva documente ce au ca emitenți pe Badea clucer și Stroe, ambii menționați în calitatea lor de ispravnici ai scaunului Craiovei (doc. nr. 133 și 170), mari dregători (Tănase Sărăcinescu mare sluger: doc. nr. 222; Stroe Leurdeanu mare logofăt: doc. nr. 351), dar și pe reprezentanții unor comunități sătești; din această ultimă categorie amintim doc. nr. 145 (sătenii din Nenișori vindeau jupânului Lepădat partea de moșie din sat a lui Mușat, care fugise de la plata dărilor), doc. nr. 197 (sătenii din Gălășești adevereau lui Radu Crețulescu logofăt că i-au dat 700 de stânjeni de moșie în sat în contul datoriei pe care o aveau la el, rămânând să-i mai dea încă 70 ughi și jumătate, cu dobândă), doc. nr. 242 (sătenii din Cilieni vindeau unui turc, Hagept Dula, partea lor de moșie din sat, pentru suma de 500 de galbeni) și doc. nr. 251 (sătenii din Fiani vindeau lui Radu postelnic jumătate din moșia unchiașului Manea, pentru suma de 2 ughi, pentru a-i putea plăti astfel dările).

SCRIBII ȘI DECORAȚIA DOCUMENTELOR

Din analiza documentelor incluse în volum și de această dată reiese cu claritate faptul că – deși numărul actelor întocmite de diverși cunoscători ai scrisului este destul de mare – logofeții activi în cadrul cancelariei domnești constituiau de departe grupul cel mai „vizibil” și cu un grad foarte înalt de „profesionalizare”. Din această categorie reținem, cu titlu de exemplu, cazul celor doi reprezentanți ai familiei *Boldiciu – Dumitru și Necula*, acesta din urmă cel mai probabil nepot al celui dintâi –, cel al lui *Stoica* logofăt <*Soarevic*>, *Stoica* <*Ludescu*>, *Costea* logofăt, *Preda* logofăt, *Radu* logofăt și *Mihalcea* logofăt, fiul fostului mare logofăt Paraschiva din Drăghinești³. Nu de puține ori, numele acestora sunt menționate nu numai în actele domnești, ci și în cele ale unor persoane particulare, indiciu clar al renumelui de care se bucurau (vezi indice onomastic, s.v.).

Creșterea numărului de acte cu caracter privat a avut drept rezultat, cum de altfel era de anticipat, recurgerea la „serviciile” unui număr tot mai mare de persoane care, deși nu și-au asumat statutul de logofăt, dispuneau de suficiente cunoștințe pentru a se implica într-o asemenea acțiune. Astfel, în afara numeroșilor slujitori ai altarului (*popa Stan* – doc. nr. 57; *popa Radu* din Corbușori – doc. nr. 96;

---

³ Despre această categorie socio-profesională, vezi Gheorghe Lazăr, *Logofeții cancelariei domnești din Țara Românească (sec. al XVII-lea). Considerații preliminare pentru o cercetare prosopografică / Les logothètes de la chancellerie princière de la Valachie (XVIIe siècle). Considérations préliminaires pour une recherche prosopographique*, în „Istros”, XX, 2014, p. 585–619.

popa Stan din Pârdești – doc. nr. 111; *popa Donosie* – doc. nr. 114; *popa Mitrofan* – doc. nr. 140), printre cei pe care îi regăsim în asemenea „situații”, fără a avea pretenția de exhaustivitate, îi amintim și pe *Stan Spiridon* (doc. nr. 45), *Manole* din Pitești (doc. nr. 92), *Gonțea* (doc. nr. 99), *Vlaicu* iuzbașa (doc. nr. 265), *Moși* (fiul lui Neculai; doc. nr. 284), *Lepădat* din Săcșori (doc. nr. 289), dar și pe *Mănăilă* al doilea postelnic (doc. nr. 112), *Eustratie Leurdeanu* (doc. 241). Interesant este și cazul doc. nr. 65, a cărui redactare a fost asumată de o anume Stana, împreună cu fiul ei, Lupul.

Din punct de vedere iconografic se poate spune că în marea lor majoritate, documentele incluse în acest volum nu dispun de elemente decorative spectaculoase, lucru de altfel constatat și pentru activitatea cancelariei domnești din anul precedent⁴. Și de această dată, în cele mai multe situații – și avem în vedere înainte de toate actele emise de cancelaria domnească –, modalitatea de a împodobi documentele se rezumă la decorarea, în chinovar, a invocației simbolice, a inițialelor și a monogramei domnești. O situație diferită întâlnim doar în cazul a trei documente: nr. 25 (hrisovul pentru Bunea Grădișteanu), nr. 160 (actul de confirmare a dezînchinării mănăstirilor) – ambele scrise de *Mihalcea*, fiul lui Paraschiva fost mare logofăt – și cel cu nr. 347 (în favoarea mănăstirii Căldărușani), întocmit de bine cunoscutul logofăt și totodată miniaturist *Radu Sârbul*⁵.

Toate aceste trei documente au redată în frontispiciu stema țării – vulturul cruciat, încadrat de aștri –, surmontată de o coroană *închisă* (doc. nr. 25 și 347) sau *deschisă* (doc. nr. 160; în acest ultim caz, coroana surmontează scutul), redată într-un scut (rotund – doc. nr. 160 și doc. nr. 347; sau de factură barocă – doc. nr. 25), care la rândul lui este încadrat de motive florale, realizate fie în chinovar (doc. nr. 25 și 347), fie în cerneală aurie (doc. nr. 160). În toate aceste situații, pentru un și mai mare efect vizual, dar și pentru a evidenția caracterul solemn, anumite inițiale din cuprinsul documentelor, cât și monograma domnească – bogat decorată – sunt redade de asemenea în chinovar (doc. nr. 25 și 347) sau cu cerneală aurie (doc. nr. 160). O situație aparte întâlnim atât în cazul actului de reconfirmare a dezînchinării mănăstirilor – unde atât titulatura domnului, cât și invocarea Sf. Treimi (ce încadrează stânga/dreapta stema țării) sunt redade cu aur coloidal –, cât și în cel destinat mănăstirii Căldărușani, unde invocația simbolică este încadrată stânga/dreapta, sus/jos de inițialele **ИХ/ХР** și **НИ/КА**. De reținut aici și faptul că în cazul hrisovului emis de cancelaria domnească în favoarea lui Bunea Grădișteanu, numele satelor și cele ale județelor unde acestea se găseau sunt redade ad. marginal, în chinovar.

---

⁴ Gheorghe Lazăr, *Studiu introductiv*, la vol. XLI (1656) din seria B a colecției **DRH**, întocmit de Ț. Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr (coordonatori), Oana Rizescu, Elena Bedreag și Ovidiu-Victor Olar, Editura Academiei Române, București, 2021, p. XIII.

⁵ Pavel Mircea Florea, *Noi date privitoare la viața și activitatea caligrafului și miniaturistului Radul Sârbul*, în „Revista Arhivelor”, 1997, nr. 1, p. 200–205.

În fine, dincolo de dimensiunile lui cu totul speciale, bogăția decorației și faptul că este redactat în limba slavonă, acest din urmă document prezintă interes și din altă perspectivă: întocmirea lui se datorează lui Mihalcea logofăt, nimeni altul decât cel care în urmă cu aproape două decenii își asumase redactarea unui act asemănător (29 octombrie 1639) – de altfel informațiile din acesta din urmă sunt „topite” în prezentul înscris – având același beneficiar⁶. Fără a exclude întru totul rolul hazardului, cel mai probabil această „coincidență” poate fi explicată mai degrabă prin preferința beneficiarului de a apela la „serviciile” aceluiași scrib, Mihalcea logofăt, unul dintre cei mai calificați slujitori ai condeului din epocă și a cărui măiestrie și „profesionalism” fuseseră dovedite și cu ocazia întocmirii actului precedent.

ELEMENTELE MATERIALE ALE DOCUMENTELOR

a. *Materia subiacentă*

Într-o proporție covârșitoare documentele incluse în *corpus* au fost redactate pe hârtie, lucru constatat și în anii anteriori, pergamentul fiind utilizat doar în cazul a 13 documente, dintre care 6 au fost redactate în limba română, iar 7 în limba slavonă. Și de această dată, printre beneficiarii documentelor pentru a căror redactare s-a recurs la acest suport, se regăsesc atât așezăminte religioase (doc. nr. 345: mănăstirea Cozia și doc. nr. 347: mănăstirea Căldărușani), reprezentanți ai unor familii de mari boieri (doc. nr. 25: Bunea Grădișteanu; doc. nr. 320: Negoită <Mihălcescu-Cândescu>), un meșteșugar bucureștean (Costea cojocar; doc. nr. 62), comunități sătești (Plăsăi, Rădulești, Măcreștii din Deal ș.a.: doc. 221; Robănești: doc. nr. 245; Dragoslavele: doc. nr. 364), precum și persoane particulare (doc. nr. 53, 96, 159, 186); în fine, în această serie trebuie inclus și actul solemn referitor la dezînchinarea mănăstirilor (doc. nr. 160).

Referitor la starea de conservare a documentelor, se poate afirma că aceasta este destul de bună, de cele mai multe ori ele prezentând mici degradări în zona îndoiturilor, situație explicabilă prin maniera lor de păstrare și „arhivare” de-a lungul timpului. Bineînțeles, nu lipsesc nici situațiile în care procesul de degradare suferit de-a lungul timpului a fost mult mai accentuat, așa cum este cazul doc. nr. 203 – ajuns până la noi doar sub formă fragmentară –, cel cu nr. 276 – din care lipsește 1/6 din partea de sus – sau cel cu nr. 64, rupt în două și ale cărui fragmente se păstrează în două fonduri arhivistice distincte. De cele mai multe ori, de-a lungul timpului, deținătorii acestor înscrisuri au încercat să împiedice procesul de degradare, recurgând cel mai adesea la soluția „consolidării” lor cu alte bucăți de hârtie, lipite de obicei pe *verso*; așa este cazul doc. nr. 21, 26, 148, 193, 244, 256,

---

⁶ DRH, B, XXVII (1639–1640), vol. întocmit de Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Constanța Vintilă-Ghițulescu, Oana-Mădălina Popescu și Ovidiu Olar, Editura Academiei Române, București, 2013, p. 310–328, nr. 231.

265, 273, 298, 314 și 337. De amintit aici și cazul doc. nr. 366, pentru a cărui consolidare au fost folosite fragmente de hârtie desprinse dintr-un alt document. Nu lipsesc nici situațiile în care documentele sunt pătate (doc. nr. 17, 21, 24, 26, 31, 35, 50, 65, 117, 141, 148, 165, 188 etc.), mâncate/roase de carii (doc. 24, 76, 173) sau prezintă ștersături, ceea ce a făcut ca descifrarea lor să fie pe alocuri dificilă; toate aceste situații au fost, de altfel, semnalate de către editori în descrierea arheografică ce însoțește fiecare document în parte.

b. *Cerneala*

În ceea ce privește cernelurile folosite pentru redactarea documentelor se poate spune, ca o caracteristică generală, că scribii au folosit preponderent cerneala neagră/tușul (uneori cu nuanțe maronii, care însă se pot explica și prin alți factori chimici, cum ar fi condițiile de conservare/păstrare). Chinovarul este folosit doar în cazul actelor domnești pentru redarea invocației simbolice, a titulaturii domnului și a monogramei acestuia; în situații excepționale, chinovarul a fost folosit și pentru *ex punctarea* anumitor contexte din documente sau pentru sublinierea/accentuarea anumitor dării (doc. nr. 25); tot cu caracter excepțional, după cum am amintit mai sus, s-a recurs și la folosirea cernelii din aur coloidal (doc. nr. 160 și 347).

SIGILIILE

Aplicarea sigiliilor, alături de semnăturile (autografe sau neautografe) și amprente digitale, constituie de departe modalitatea cea mai utilizată pentru „legalizarea” și autentificarea documentelor din cuprinsul volumului. Cea mai intensă utilizare a sigiliilor – sub diverse formule – o regăsim, așa cum era de așteptat, în cazul documentelor domnești, acestea fiind aplicate fie în chinovar, fie timbrate (doc. nr. 15, 53, 55, 62, 204, 225, 226, 243, 274, 290), uneori fiind fie cusute cu fir de mătase roșie (doc. nr. 30, 221, 223, 237, 345, 354, 364), verde (doc. nr. 186, 320) sau albă (doc. nr. 77), fie fixate cu ceară aplicată între file (doc. nr. 279). Rare sunt situațiile în care s-a recurs la formula aplicării sigiliului domnesc în ceară roșie (doc. nr. 60 și 151) sau a utilizării sigiliilor atârinate; această ultimă modalitate de autentificare o regăsim doar în două asemenea situații – doc nr. 25 și 160 –, cu precizarea că, din păcate, singura dovadă a recurgerii la această formulă ne este oferită de șnurul de mătase multicolor (sau urmele prezenței acestuia) ce s-a păstrat, căci respectivele „peceți” au fost desprinse în condiții asupra cărora nu ne putem pronunța.

La soluția aplicării unor sigilii în ceară de culoare verde, ca formulă de autentificare a unor documente, recurg însă și înalții ierarhi – cum este cazul episcopului Serafim al Buzăului (doc. nr. 262, pe care este aplicat sigiliul în ceară verde) – sau anumiți dregători domnești: Preda vornic (doc. nr. 110) și Stroe Leurdeanu (doc. nr. 171, 174).

Cea mai recurentă formulă întâlnită în documentele din volum este aceea a aplicării sigiliilor în tuș sau fum, existând situații în care numărul acestora este destul de mare: 25 sigilii (doc. nr. 284), 23 sigilii (dania lui Moise <Mihălcescu Cândescu> în favoarea Episcopiei Buzăului, doc. nr. 202), 20 sigilii (doc. nr. 173), 16 sigilii (doc. nr. 285), 10 sigilii (doc. nr. 211), 7 sigilii (doc. nr. 210), 5 sigilii (doc. nr. 139 și doc. nr. 182), 4 sigilii (doc. nr. 157). De amintit aici și doc. nr. 339, pe care este aplicat sigiliul orașului București, sau cele pe care sunt aplicate sigilii eclesiastice (nr. 85: sigiliul mănăstirii Snagov; nr. 182: sigiliul mănăstirii Căldărușani; nr. 188: sigiliul mănăstirii Hotărani) sau ale unor mari dregători (doc. nr. 222).

Alături de sigilii, practica „legalizării diverselor înscrisuri prin aplicarea amprentelor digitale, încheiate de cele mai multe ori între particulari, devine de asemenea o modalitate destul de recurentă; în acest sens amintim următoarele exemple: 5 amprente (doc. nr. 96, 104, 108, 114, 156, 177, 239, 308, 366), 6 amprente (doc. nr. 81, 109, 148, 158, 190), 7 amprente (doc. nr. 33, 112, 197), 8 amprente (doc. nr. 66, 196, 217), 9 amprente (doc. nr. 52, 183), 12 amprente (doc. nr. 72, 189), 14 amprente (doc. nr. 116), 15 amprente (doc. nr. 205) și 17 amprente (doc. nr. 91).

FORMULARUL DOCUMENTELOR

Se poate spune că documentele incluse în volum, exceptând acele situații în care ele au ajuns la noi fragmentar, respectă formularul diplomatic specific atât epocii, dar și cel al categoriei căreia îi aparține. Astfel, *invocația simbolică* – crucea *Doamne ajută* – o regăsim în majoritatea cazurilor, ea fiind redată fie într-o formă destul de schematică, fie (detaliu valabil în cazul celor emise de cancelaria domnească) în forme ceva mai elaborate, ceea ce presupunea nu numai alungirea hastei verticale de-a lungul mai multor rânduri ale documentului, dar și decorarea acestuia cu motive florale.

La polul opus se regăsesc acele situații în care este menționată *invocația verbală*: actul din *14 mai 1657* prin care domnul, invocând hrisovul răposatului Matei Basarab și asentimentul țării și al soborului, reconfirmă mai vechea decizie de dezînchinare a mănăstirilor (doc. nr. 160), cel din *<post 6 decembrie 1657>*, prin care județul orașului București, Gherghina, și cu cei 12 pângari întăreau popii Teodosie zugravul cumpărarea de la Ghinea vistier a unui loc de casă (doc. nr. 339); la această scurtă enumerare am mai putea adăuga și actul prin care jupâneasa Anca, fiica armașului Gheorghe din Blagodești, închina mănăstirii Vaideei parte de moșie de la Ezer, pentru pomenirea ei, a părinților și a răposatei surori, Maria (doc. nr. 281).

Documentele incluse în volum confirmă o tendință pe care am sesizat-o și în anii precedenți în ceea ce privește *intitulația*, în majoritatea cazurilor fiind preferată formula simplificată/scurtă a acesteia, în care se menționează doar statutul de domn și voievod al lui Constantin Șerban și rareori numele țării. Lucrurile nu diferă nici

în ceea ce privește actele emise în numele înalților ierarhi, în care de cele mai multe ori se precizează doar numele și statutul lor ecleziastic (doc. nr. 262: Serafim al Buzăului; doc. nr. 264: mitropolitul Ignatie, fără a se preciza statutul său de *fost* titular al scaunului mitropolitan; doc. nr. 88, 93, 213, 218 și 312 emise de patriarhul Macarie al Antiohiei) sau cele încheiate între particulari, în care cel mai adesea regăsim adverbul *adică/adeacă*, pronumele personal la persoana I-a singular (*eu*) sau plural (*noi*). Aceeași constatare este valabilă și în ceea ce privește invocarea *filiației* domnului (ea fiind consemnată doar în doc. nr. 25, 30, 160, 347), folosirea *salutației* (doc. nr. 134: scrisoarea domnului către episcopul Serafim al Buzăului; doc. nr. 27: scrisoarea domnului către ispravnicul Craiovei, Stroe) sau al *arengii* (doc. nr. 25 și 347).

În volum se regăsesc și câteva documente care fac referire la modalitatea de *sanționare* a celor care refuzau să respecte fie deciziile domniei și ale slujitorilor acesteia, fie unele hotărâri ale persoanelor particulare; și în acest caz, exista posibilitatea aplicării unor *pedepse de ordin material*, precum și a celor de *ordin spiritual*. Din prima categorie, aceea a pedepselor materiale, cea mai recurentă situație este aceea a amenințării cu mare „*urgie și scârbă*” a celor care refuzau să respecte decizia domnului⁷. Așa este cazul doc. din 29 ianuarie 1657 prin care domnul îi amenința pe toți acei slujitori care ar fi adus vreo „bântuială” lui Stan și Drăgoi din Negomirești, pe care îi scutise de plata dărilor, în schimbul trecerii lor în „ceata pușcașilor” (doc. nr. 21); la același „tratament” urmau să fie supuși și sătenii din Prestol și Cușmirul, acuzați că refuză să plătească dijmă egumenului mănăstirii Cozia (doc. nr. 208). Cu „mare scârbă” era amenințată de către domn, în primele zile ale lunii noiembrie, și jupâneasa Ilinca Buzeasca, care refuza să dea pace preotului Banciu, în condițiile în care acesta luase și „carte de afurisenie”; după cum aflăm din actul domnesc, miezul conflictului îl constituia dreptul de stăpânire asupra unui țigan (doc. nr. 299). Un anume Toma din Argeș, acuzat de vânzarea abuzivă a unor țigani către logofătul Mareș <Băjescu>, era la rândul lui somat de domn să se prezinte „cum mai curund” la judecata divanului, cu actele doveditoare („*să-ți iai cărțile, zapisele și toate diresurile ce veri ave*”), unde era așteptat de cei care-i contestau acest drept (doc. nr. 50); în cazul în care ar „zăbovi” în vreun fel și nu ar fi dat curs poruncii domnești, el era amenințat cu trimiterea unui nou „treapd”.

În aceeași categorie a documentelor cu sancțiuni materiale le putem include și pe cele în care se precizează plata unor amenzi de către cei care în viitor ar fi ridicat vreo pâră, după ce într-o primă etapă ar fi ajuns la înțelegere; astfel, în doc. nr. 56 – în care se punea capăt unei dispute pentru dreptul de stăpânire asupra unui copil de țigan – se preciza că suma plătită domniei („să fie închinat domniei”) de eventualii contestatari să fie de 100 de ughi, în timp ce în

---

⁷ Asupra utilizării acestui termen în poruncile domnești, vezi pe larg Oana Rizescu, *Un termen punitiv din poruncile și sentințele de judecată domnești „scârbă”*, în „Revista Istorică”, XIII, 2002, nr. 3–4, p. 261–270.

doc. nr. 355 – miza constituind-o stăpânirea unei moșii și a două roate de moară în satul Berești – se stabilea valoarea cuantumului acesteia la suma de 30 de ughi, cu mențiunea că de data aceasta banii urmau să fie „închinați” vornicului.

Invocarea *pedepsei divine*, sub formula blestemului, constituie și în cazul documentelor incluse în volum o modalitate de „prezervare” și totodată de amenințare a tuturor celor care, într-un fel sau altul, ar fi atentat la nerespectarea deciziilor luate, fie de către domn, fie de către persoane particulare⁸. Cel mai adesea, formula blestemului invocată este cea clasică, în care se menționează autoritatea celor 318 sfinți părinți participanți la sinodul ecumenic de la Nicheea și damnarea celor vinovați în lumea de dincolo (vezi s.v. *blestem*). Printre puținele exemple în care putem constata o anume „abatere” de la acest formular, amintim actul patriarhului Macarie prin care confirma mănăstirii Tismana dreptul de a stăpâni toate moșiile acordate de ctitori, amenințând pe toți cei care ar fi atentat la bunurile acesteia nu numai cu povara blestemului amintiților părinți fondatori, pericolul de a „locui” pe vecie la un loc cu Arie și Iuda, dar și ca trupurile „*acelora să stea tâmpână umflata în veci*” (doc. nr. 218). Aceeași amenințare – „*iară trupurili acelui ce să va ispiti a-i lua rău să nu mai putrezească și să stea totu negru și umflatu și la judecată să fie opritu și legatu și osânditu*” – o regăsim și în actul din 27 septembrie 1657 al unui particular, Pătru Epure, prin care dăruia niște meri popii Neguț, drept recompensă pentru că îi „cuminecase” femeia și cei trei copii, dispăruți în vremea „*cându murea oamenii de ciură*” (doc. nr. 283).

Prezența și menționarea unui număr important de martori, mai ales în cazul diverselor tranzacții dintre particulari, constituia formula cea mai des uzitată în documentele epocii. Cu titlu de exemplu amintim doc. nr. 182 (*12 martori*), nr. 210 și 211 (cu câte *14 martori*), nr. 59 (*15 martori*), nr. 49 (*19 martori*) etc. Nu de puține ori, printre aceștia se regăseau și membrii divanului, aceștia din urmă fiind prezenți îndeobște în acele documente în care erau implicate anumite așezăminte monahale, mai ales în cazul efectuării unor schimburi de moșii; în acest sens, amintim doc. nr. 85 (schimb de moșii între mănăstirea Snagov și marele postelnic Neagoie Săcuianu; *21 martori*), nr. 188 (schimb de moșii între mănăstirea Hotărani și postelnicul Pană Pârdescu; *15 martori*) și cel cu nr. 182 (schimb de moșii între mănăstirea Căldărușani și Cârstea comis; *12 martori*). Aceeași situație o regăsim și în cazul actelor de danie în beneficiul așezămintelor monahale, dintre care amintim aici doc. nr. 201, prin care căpitanul Moise <Mihălcescu-Cândescu> și cu soția sa, Maria, în prezența a *23 de martori*, închinău Episcopiei Buzăului moșia lor de la Pârscoveni „*să-i hie de hrană și noi să avem pomeană*”, amenințând cu groaznic blestem pe toți cei care ar fi îndrăznit să le „strice” milostenia. Tot 23 de martori regăsim și în actul de danie al jupânei Anca, fiica armașului Gheorghe din Blagodești, prin care închina

---

⁸ Eadem, *Jurământ și blestem în procedura judiciară din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, (I) *Instrumentarea jurământului cu blestem*; (II) *Cuvintele blestemelor domnești*, în „Revista Istorică”, XXV, 2014, nr. 1–2, p. 149–183; nr. 3–4, p. 305–321.

mănăstirii Vaideei moșie la Iezer, atât partea ei, cât și cea a defunctei ei surori, Maria, „să fie de pomană și de tărie sfintei mănăstiri, iar părinților noștri și nooă ca să ne fie pomeană în veci” (doc. nr. 281).

De aceeași atenție au beneficiat și acele tranzacții în care era implicat chiar domnul țării, dacă avem în vedere documentul emis în prima zi a lunii octombrie, prin care jupâneasa Anca, fosta soție a lui Radu logofăt din Câmpușor, îi vindea acestuia, pentru suma de 112 ughi și niște bucăți de postav turcesc, părțile de moșie ce le stăpânea în satele Racovița, Cioplea și Piscul Furului; la perfectarea tranzacției au fost prezenți, după cum se consemnează în cuprinsul actului, nu mai puțin de 43 martori, printre care se regăseau și unii dintre membrii divanului țării (doc. nr. 284).

CONȚINUTUL DOCUMENTELOR

Dincolo de aparenta lor monotonie, documentele incluse în acest volum sunt în măsură să ofere elemente și indicii importante și variate – acoperind multiple aspecte ale vieții socio-economice, juridice, relații din interiorul familiilor, trăirile și sentimentele de dinaintea momentului morții – tuturor celor interesați de cercetarea și mai buna înțelegere a acestei perioade istorice. Fără îndoială, dat fiind caracterul preponderent patrimonial al acestor documente, este evident faptul că cele mai multe asemenea detalii din cuprinsul lor se referă la amintita problematică, ce necesită încă cercetări și analize de amploare.

Din această perspectivă, o piesă spectaculoasă din cuprinsul prezentului volum o reprezintă *hrisovul din februarie 1657* prin care domnul Constantin Șerban întărea fostului mare vistier Bunea Grădișteanu dreptul de stăpânire asupra numeroaselor sale bunuri – moșii, mori, rumâni și sălașe de țigani – fie achiziționate, fie moștenite. În această scurtă prezentare ne rezumăm a aminti mai întâi de toate faptul că documentul, dincolo de dimensiunile sale atipice și elementele decorative exterioare, despre care deja am amintit, este în măsură să ofere detalii interesante asupra modului și strategiilor de constituire a domeniului acestui important dregător de la mijlocul secolului al XVII-lea; sperăm că asupra acestei problematice vom reveni cât de curând cu o analiză mult mai elaborată pe marginea informațiilor ce ni se relevă din cuprinsul său. În al doilea rând, așa cum a fost și în cazul hrisovului Buzeștilor⁹, precizăm că, și în acest caz, este pentru prima dată când o ediție integrală a documentului, atât a textului slavon, cât și traducerea lui în limba română, este pusă în circuitul științific.

În fine, amintim că în volum se regăsesc numeroase documente referitoare la achizițiile de bunuri, de preferință moșii, realizate și de alți reprezentanți ai familiilor boierești, cum ar fi: marele vistier *Pârvu Vlădescu* (doc. nr. 37, 47, 49,

---

⁹ DRH, B, XLI (1656), p. 259–305, nr. 249.

58, 59, 73), marele portar *Constantin Gălățeanu* (doc. nr. 38), logofătul *Mareș Băjescu* (doc. nr. 50, 165, 292, 302, 333, 357, 365), marele vornic *Gheorghe Băleanu* (doc. nr. 139, 157, 210, 266), logofătul *Radu Crețulescu* (doc. nr. 7, 51, 146, 167, 356), marele șufar *Gheorghe* (doc. nr. 69–71), marele postelnic *Neagoe Săcuianu* (60, 61, 85, 97, 98, 125), membrii familiei <*Mihălcescu-Cândescu*> (doc. nr. 18, 19, 35, 41, 72, 81, 100, 103, 114, 118, 191, 202, 319, 320, 360), *Cantacuzino* (doc. nr. 44, 241, 267) etc., pentru a nu aminti aici decât câteva dintre exemplele cele mai sugestive.

Domenii funciare importante erau deținute însă nu numai de către marile familii de boieri, ci și de către așezămintele monahale, dintre care amintim aici exemplul *Mitropoliei din Târgoviște* (doc. nr. 5, 204), cel al mănăstirilor *Tismana* (doc. nr. 214, 268, 315), *Căldărușani* (doc. nr. 47, 48, 67, 182, 189, 297, 347), *Snagov* (doc. 85), *Jitianu* (doc. nr. 149, 352) și al *Cobiei*; de reținut aici că acest din urmă așezământ a beneficiat de importante danii din partea domnului Constantin Șerban (vezi doc. nr. 77, 222, 284, 285), în calitate de *ctitor*, printre puținele documente de acest fel ajunse până la noi, urmare a faptului că arhiva mănăstirii Cobia a suferit de-a lungul timpului pierderi irecuperabile.

Gestionarea acestor domenii nu era o sarcină ușoară, căci egumenii aflați în fruntea acestor lavre erau nevoiți să recurgă la diverse strategii pentru conservarea și buna administrare a lor, achiziționând, înstrăinând sau făcând schimb de moșii, la care se mai adăugau și eforturile depuse pentru a dovedi numeroasele „încălări” și/sau încercări de a le „împresura”. Nu de puține ori, pentru a pune capăt acestor abuzuri, aceștia au fost nevoiți să apeleze la autoritatea domnului sau, cum reiese din câteva documente din cuprinsul volumului, chiar la autoritatea patriarhului Macarie al Antiohiei, care emite în acest sens câteva asemenea cărți de afurisenie la adresa tuturor celor care ar fi îndrăznit în vreun fel să atenteze la patrimoniul lor, ar umbla cu „strâmbătate” și „voie vegheată” în timpul hotărniciiilor sau ar încălca vechile cutume de organizare și viețuire a acestora (vezi doc. nr. 1, pentru mănăstirea Câmpulung; doc. nr. 88 pentru Episcopia Buzăului; doc. nr. 213 pentru mănăstirea Cozia; doc. nr. 218 pentru mănăstirea Tismana).

Despre nevoia „păzirii” și păstrării vechilor cutume de organizare, dar și de viețuire a mănăstirilor din Țara Românească, tot mai mult afectate de comportamentul reprobabil al unor „*oameni striini noao, nu cu lege sfântă, ci cu neamul, cu limba și cu năravurile cele réle*”, se amintește și în hrisovul domnesc din 14 mai 1657, care, după opinia noastră, constituie un al doilea foarte important document inclus în prezentul volum. Prin acest nou act, emis pe când se afla în scaunul de la Târgoviște și cu asentimentul ierarhilor țării – mitropolitul Ștefan și cei doi episcopi, Ignatie al Râmnicului și Serafim al Buzăului – și al credincioșilor „*sveatnicii domniei noastre și deregătorii țărâ*”, domnul nu făcea, în fapt, decât să readucă în discuție o problemă mult mai veche și căreia, cu aproape două decenii în urmă, fostul domn Matei Basarab încercase, prin intermediul a trei hrisoave emise în perioada 1639–1640, să-i ofere o soluție juridică: aceea a stopării fenomenului

închinărilor abuzive („pentru mita, fără de voia și fără de știrea a nimănui”) a sfințelor lavre domnești în favoarea „altor mănăstiri din Țara Grecească, den Sveata Gora, și pre aiurea, făcându-le hrisoave de închinăciune fără de știrea șfatului și fără de voia săborului și a nimărui den lăcuitorii țărâi, ca să le biruiască și să le moșnenească în veac”.

Întrucât concluziile unei analize speciale a celor trei hrisoave amintite, realizată într-un context mult mai larg, ce a urmărit evidențierea acțiunii lui Matei Basarab de „reformare” a vieții monahale din Țara Românească¹⁰, au fost într-o anumită măsură contestate, aspect asupra căruia sperăm că vom reveni în viitorul nu foarte îndepărtat, în cele ce urmează ne rezumăm la a face doar două scurte precizări asupra acestui act de reconfirmare emis în cancelaria lui Constantin Șerban. Prima constatare care se poate desprinde cu ușurință din lectura acestui act domnesc este aceea că decizia domnului Matei Basarab de a „dezrobi” mănăstirile țării, „cuprinse” de călugării străini „pre mită”, a fost determinată nu de o presupusă dorință de „legitimare politică”¹¹, ci de o situație concretă, cât se poate de reală, cu consecințe negative asupra mănăstirilor autohtone, din ce în ce mai greu de tolerat și de acceptat de către elitele țării. A doua constatare este aceea că prin cele trei hrisoave, Matei Basarab a încercat să pună capăt unui comportament abuziv al călugărilor străini – acuzați că „începură a cărciumări și a vinde sfintele mănăstiri ale țărâi și lavrele domnești” –, dar și că ele au produs efecte în plan juridic, atât în perioada cât emitentul s-a mai aflat în scaunul țării¹², cât și al domniei predecesorului său. De altfel, din cuprinsul actului lui Constantin Șerban reiese cu claritate faptul că respectivele „așezăminte” ale lui Matei Basarab au constituit un *precedent juridic*, oferind „temeiul” în baza căruia acesta își motiva acțiunea: „știre facem cu acest hrisov al nostru pre tocmeală și pre legătură, ce au

---

¹⁰ Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Ovidiu Olar, *Reforma monastică a domnului Matei Basarab*, în **SMIM**, XXX, 2012, p. 9–54. O recentă trecere în revistă a principalelor opinii exprimate în istoriografia română pe marginea acestor hrisoave, la Maria Magdalena Székely, *De la Anastasie Crinca la Matei Basarab. Manifestări ale sentimentelor antigrecești în Țările Române*, în **SMIM**, XLI, 2023, p. 19–32.

¹¹ Lidia Cotovanu, *Le κτητορικὸν δίκαιον, les patriarches grecs et les limites du pouvoir absolu des princes valaques. Autour de la prétendue « réforme monastique » de Matei Basarab (1632–1654)*, în Ivan Biliarsky, Mihail Mitrea and Andrei Timotin (edited by), *Religious Rhetoric of Power in Byzantium and South-Eastern Europe*, Proceedings of the session held at the 12th International Congress of South-East European Studies (Bucharest, 2–6 September 2019), Editura Istros, Brăila, 2021, în special p. 250–272.

¹² A se vedea în acest sens, actele cu valoare normativă referitoare la mănăstirile Cozia, Tismana și Câmpulung, amintite de Violeta Barbu în *studiul introductiv* la vol. **DRH, B, XXVII**, p. XXVI–XXVI. Acestea li se poate adăuga și hrisovul din 17 mai 1640 prin care Matei Basarab reconfirmă închinarea mănăstirii Nucet ca metoh al Dusikon-ului, însă numai după ce descendenții ctitorului au fost „întrebați” dacă respectiva afierosire fusese făcută „cu știrea și cu voia lor”. Mai mult, din cuprinsul actului mai aflăm și faptul că respectiva chestionare a urmașilor ctitorului era consecința firească a unei acțiuni mult mai ample demarată de domnul muntean: „făcându-se căutare cu mare cumpăt...ca să adevereze fiștecarele dintru dânsele în ce fel și în ce chip s-au supus și s-au închinat” (*ibidem*, p. 452–456).

tocmit întâiu preacinstitul și prea luminatul domn, răposatul Mateiu voievod, împreună cu tot săborul și cu toți boiarii marii și micii și cu toată țeara, cu hrisovul dumnealui ...”.

Documentele incluse în volum ne oferă informații importante și despre *practica împrumutului de bani*, la care cei ajunși la „*bogate nevoi*” – de cele mai multe ori invocându-se plata birului – au fost nevoiți să recurgă, cel mai adesea în schimbul unui zălog. O analiză sumară a acestor documente ne dezvăluie nu numai faptul că valoarea sumelor vehiculate era destul de variată, dar și că cei implicați în această activitate proveneau din straturi sociale diferite, printre aceștia regăsindu-se în special marii boieri – exemplele oferite de Pârvu Vlădescu și Eustratie Leurdeanu, în calitatea lor de creditori, fiind de departe cele mai sugestive –, negustori, mici slujbași, dar și anumite așezăminte monahale (doc. nr. 161). Așa este cazul lui Neagu și al mamei sale, Brătiana, care se văd nevoiți să vândă lui Dobrotă, „*când ne-au fost nevoie*”, partea lor de moșie de la Dobromirul pentru o sumă de bani și „2 obroace de mălai” (doc. nr. 152). Tot în aceeași perioadă, la 9 mai 1657, Pătru și Dan recunoșteau că au luat cu împrumut, tot „la nevoie”, suma de 21 de ughi și jumătate de la Danciu Pârâianu și frații lui; neputând restitui banii la termenul stabilit, debitorii se angajau prin respectivul zapis să facă acest lucru până la Sf. Petru, în caz contrar ei urmau să devină rumâni ai creditorilor (doc. nr. 153); alte asemenea situații se regăsesc și în doc. cu nr. 154–157, 166, 189 etc.

Un exemplu mai rar întâlnit în documentele din această perioadă, dar cu atât mai important din perspectiva implicațiilor și capacității juridice a robilor țigani, este zapisul din 29 mai 1657 prin care un țigan al mănăstirii Căldărușani, Stoica, împrumuta de la un anume Stan logofăt o sumă de bani destul de importantă, 12 ughi, punând drept zălog „o copilă de țigan”; potrivit actului, Stoica se angaja să restituie împrumutul „cu dobândă” până la Sf. Dumitru, în caz contrar, creditorul urma să intre în stăpânirea zălogului „în vece”. Dintr-o însemnare din 20 iunie, reiese că la acea dată cea mai mare parte a datoriei fusese deja achitată de „cumătrul Stoica”, care oferise creditorului două bivolițe, evaluate la 10 ughi (doc. nr. 177).

Interesant este și exemplul oferit de fostul mare postelnic Eustratie Leurdeanu care se pare că acorda asemenea împrumuturi cu condiția ca în schimbul dobânzii debitorii să-i efectueze anumite prestații în muncă. Așa este cazul unchiașului Stanciu din Fieni, care se angaja ca în contul dobânzii celor 40 de ughi împrumutați să-i cosească fân sau să-i aducă lemne (doc. nr. 52). Câteva luni mai târziu, mai exact la 1 iunie, alți săteni din Fieni apelau la același fost mare dregător, de această dată suma împrumutată fiind de 20 de ughi, debitorii angajându-se să-i restituie banii până la data de 1 septembrie, iar în contul dobânzii „*să aducem dumnealui 20 de cară de lemne încărcate foarte bine*”. Și în acest caz, nerestituirea banilor ducea automat la pierderea statutului acestora de oameni liberi, devenind rumâni ai celui ce le acordase împrumutul (doc. nr. 183), prevedere pe care o regăsim și în zapisul sătenilor din Gălășești, nevoiți la rândul lor să apeleze în acest sens la bunăvoința logofătului Radu Crețulescu (doc. nr. 197).

Merită amintit în acest context, fiind totodată relevant pentru o mai bună înțelegere a solidarităților familiale, și documentul din 27 octombrie prin care, pentru răscumpărarea din robie a lui Catană, Bratul și cu toți „frații” lui împrumutau de la negustorul Dima suma de 60 de taleri. Potrivit zapisului, debitorii puneau zălog partea lor de moșie de la Măniaci, angajându-se totodată să restituie banii „până la Paște”; în cazul în care nu puteau respecta angajamentul asumat, jupânul Dima urma să le mai ofere încă 15 taleri, astfel încât să se „umple taleri 75”, și să păstreze zălogul (doc. nr. 296).

Din documentele incluse în volum se poate constata faptul că la soluția împrumutului de bani apelau nu numai cei ce proveneau din medii sociale modeste; un exemplu semnificativ din această perspectivă este acela al postelnicului Radu Rudeanu, care era nevoit să pună zălog lui Radu logofăt Crețulescu jumătate din satul Periș, cu rumâni, în schimbul acordării unui împrumut de „<bani> ungurești 550” pentru o perioadă de șase luni („*de acum din ghenar până se va umplea o jumătate de an*”). Și în acest caz, se prevedea în mod expres că, în eventualitatea în care banii nu erau restituiți la termen, creditorul urma să intre în posesia zălogului, însă numai după ce ar fi achitat diferența de valoare: „*ce va mai fi prețul să mi să dea*”; zapisul mai prevedea, de asemenea, și posibilitatea ca vreunul dintre „oamenii” postelnicului Radu să „lepede” amintita sumă de bani, însă cu condiția ca această restituire să se facă în termenul celor 6 luni și numai după achitarea atât a sumei de bani, cât și a dobânzii aferente (doc. nr. 7).

Detalii interesante despre statutul fiscal al slujitorilor cu atribuții militare ne sunt oferite și de un act din 29 ianuarie 1657, prin care domnul porunceea tuturor slujitorilor să-i lase în pace pe frații Stan și Drăgoi din satul Neagomirești, întrucât îi scutise de plata tuturor dărilor și a „mâncăturilor” de peste an; din actul domnesc reiese că acest statut fiscal privilegiat era consecința faptului că cei doi fuseseră trecuți în rândul pușcașilor călări, „*la steagul Paraschivei iuzbașa*”, singura lor obligație ce decurgea din această situație privilegiată fiind aceea de a plăti suma de 8 ughi „*și să aibă aș da împrumuta când vor da ș-alte ceate*” (doc. nr. 21)¹³.

În aceeași serie a celor recompensați de domnie pentru slujbele depuse în beneficiul ei putem include și cazul popii Gheorghe, „*clisiarul de la biserică domni<i> méle ot București*”, căruia la 18 august 1657 îi era dăruit spre stăpânire „*niște loc dă vie în dealul Bucureștilor*”, pentru ca să se hrănească „*pre dinsul și să-i fie moșii stătătoare*”; argumentul invocat de domnie pentru acest gest de munificență fiind acela că respectivul preot „*slujaște domni<i> méle și curții cu direaptă slujbă și cu multă strădanie la sfânta biserică, zioa și noaptea nipreastanno și <se> roagă <lui> Dumnezeu pentru domnia mea la sfintele leturghii*” (doc. nr. 237).

În volum regăsim și câteva *acte de danie* ale unor particulari în favoarea unor așezăminte religioase, în speranța că numele lor sau cel al neamului lor vor fi pomenite la sfintele slujbe, iar la momentul Judecății de Apoi vor beneficia de

---

¹³ Un alt caz asemănător și în vol. DRH, B, XLI (1656), p. 450–451, nr. 398.

iertarea păcatelor. Din această serie, care însă nu este foarte numeroasă, amintim mai întâi actul din 20 aprilie prin care fetele jupânului Fota din Târgoviște, Despa și Alexandra, împreună cu nepotul lor de frate, Iane, închinau Mitropoliei din Târgoviște 2 pogoane de vie „*ca să fie de pomană părinților noștri și noao*”, scriind „*la poménic în Sfânta Mitropolie*” nu mai puțin de 15 nume (doc. nr. 119). Aceeași situație o întâlnim și în cazul căpitanului Moise <Mihălcescu-Cândescu> și al soției sale, Elina, care la 15 iunie 1657, în prezența unui număr impresionant de martori, închinau Episcopiei Buzăului părțile lor de moșie de la Pârscoveni, în speranța că atât numele lor, cât și cele scrise la sfântul pomelnic nu vor fi „pierdute” sau „uitate” de „*îndereptătoriu aceștie Sfinte Episcopii... întru a lor rugă*” (doc. nr. 202). Aceleași motivații sunt valabile și în actele de danie ale jupânesei Anca, fiica armașului Gheorghe din Blagodești, în favoarea mănăstirii de la Vaideei (doc. nr. 281), Barbu postelnic și fiului acestuia, Preda, în beneficiul mănăstirii Jdrlea (doc. nr. 366), jupânesei Ilinca Buzeasca în favoarea mănăstirii Topolnița (doc. nr. 315), jupânesei Tanasia în favoarea mănăstirii Jitianu (doc. nr. 352).

Detalii despre dramatismul și efectele distrugătoare ale diverselor epidemii cu care s-au confruntat cei care au trăit în această epocă, precum și asupra frământărilor sufletești ale celor care supraviețuiau unor asemenea evenimente nefericite ne sunt oferite de actul din 27 septembrie 1657, prin care un anume Pătru Epure confirma faptul că „*în zilele... cându murea oamenii de ciumă*” dăruise niște meri „*pop<i>i lui Neguțu și la mâna feciorilor lui*”. În cuvinte simple, dar emoționante, mărturie totodată a atașamentului dintre membrii unei familii, emitentul își justifică gestul în felul următor: „*văzându eu moartea, cum moare fâmeia și 3 copii și au muritu necumenecași și i-am datu de i-amu ridecatu sărăcuste 2, că alt n-am avutu ce-i da, că am fostu săracu, că n-am avutu ce-i da, ce i-am datu acești meri că a fostu sădiți de mâna mea pentru sufletele acestoru morți și pentru sufletulu mieu*” (doc. nr. 283).

Despre momentul implacabil al morții și asupra modului cum oamenii acelor vremuri se pregăteau pentru „*petrecerea cea de pe urmă*”, detalii ne sunt oferite de cele două diate incluse în volum: cea lui *Leca spătar* (17 iulie 1657) și cea a lui *Stanciu iuzbașa* din Cârstinești (decembrie 1657). Dacă în primul caz, ajuns la boală grea, Leca se mulțumea să amintească, în prezența martorilor, doar despre modul cum averea urma să fie împărțită și administrată de cei patru copii ai săi – Fiera, Mihalcea, Despa și Varvara – și soția Evda (doc. nr. 220), în cel de-al doilea caz, testatorul pare mult mai preocupat de destinul post-mortem al sufletului său, menționând cu prioritate cele lăsate în favoarea mănăstirii Cozia pentru pomenire, lăcaș unde, de altfel, dorea să fie și îngropat (doc. nr. 344).

Aceleiași preocupări, a asumării efectuării pomenirilor după dispariție, i se circumscriu alte câteva documente din volum. Așa sunt exemplele oferite de actele emise de binecunoscutele jupânese Ecaterina Păroae (descendentă din familia Șintescu-Popescu) și Neața logofeteasa (fosta soție a logofătului Gheorghe din Măgurele și mai apoi a marelui ban Ghiorma <Alexeanu>), prin care fiecare

recurgea la soluția desemnării a câte unui nepot – a lui Hrizea Caridi din Popești, în primul caz (doc. nr. 13), și a lui Paraschiva, care este chiar înfiat, în cel de-al doilea exemplu (doc. nr. 179) – pentru a le asigura asistență pe timpul vieții, iar mai apoi să le pomenească sufletul („și să mă caute la nevoile mele până unde voi fi vie și cu suflet, până la vreme de petrecanie mea”; doc. nr. 179); bineînțeles, în schimbul acestor obligații, fiecare dintre cei doi urmau să beneficieze și de o parte consistentă din averea amintitelor jupâne. Pentru că „ne-au hrănit și ne-au miluit”, la 21 aprilie, la vreme de moarte, Cârștian împreună cu mama și soția sa dăruiau lui Dobromir, fiul și nepotul emitenților, partea de ocină pe care o aveau la Steanca, sperând că acesta va dovedi aceeași preocupare pentru pomenirea sufletelor lor după momentul morții (doc. nr. 121).

Astfel de dării se făceau însă nu numai în momentele dificile ale vieții sau în speranța obținerii iertării divine, ci și cu alte ocazii din timpul vieții, ceva mai plăcute. Un asemenea moment este consemnat indirect în actul deja amintit al Neacșei logofeteasa, din care aflăm că o parte din țigani dăruți nepotului Paraschiva erau ai ei de moștenire, căci îi fuseseră dăruți de părinți „la vreme de tunsoare, când m-au tunsu nașâi miei” (doc. nr. 179). Pentru a rămâne în același registru al discuției, amintim și faptul că și în acest volum regăsim numeroase documente în care sunt menționate fie achiziția unor sălașe de țigani, fie diverse schimburi ale acestora; a se vedea în acest sens, doc. nr. 78 în care se face referire la vânzarea unui țigan, pentru care s-a achitat atât suma de 14 ughi, dar și un cal bun (evaluat la 28 ughi). Despre căsătoria unor țigani având stăpâni diferiți – fostul mare sluger Măinea și mănăstirea Babele – se amintește în doc. nr. 287, din care aflăm că, pentru a nu sparge sălașele, Măinea a mai dat „adaos” mănăstirii, pentru țigancă căsătorită cu țiganul lui, o altă țigancă, dar și 2 vaci cu lapte și 15 măci de albine (doc. nr. 287).

Un număr deloc de neglijat din documentele volumului mărturisesc despre implicarea femeilor – în calitatea lor de soții, văduve și mame –, în numeroase demersuri și activități al căror scop era prezervarea și administrarea patrimoniului familiei. Amintim și în acest caz exemplele oferite de jupânele Neacșa logofeteasa/băneasa (făcea schimb de țigani cu fiii ei vitregi; doc. nr. 145, 179), Stanca (vindea moșia de zestre de la Vlașin marelui comis Radu <Mihălcescu-Cândescu>; doc. nr. 191), Neacșa (achita o datorie a fostului ei soț, Dumitru căldăraru; doc. nr. 236), Marica (vindea casă în Pitești; doc. nr. 272) și Alba (vindea mai multe părți de moșie domnului Constantin Șerban; doc. nr. 284) etc.

Convinsă că dreptatea este de partea ei, jupâneasa Neacșa din Cârștești va purta judecată cu postelnicul Cazan și logofătul Udriște, fiii postelnicului Radu Năsturel, care stăpâneau abuziv o parte din bunurile familiei sale – satele Tămășești și Ciocoveni –, mai veche moștenire de la bunicul ei patern, armașul Țintea. După cum reiese din cele consemnate în document, încercările postelnicului Radu Năsturel de a stăpâni abuziv aceste moșii aveau o lungă istorie, însă a reușit acest lucru abia în timpul lui Matei Basarab, „fiindu boier puternic”, ceea ce nu

este de mirare dacă avem în vedere legăturile de rudenie dintre familia Năsturel și amintitul domn al țării. Urcarea pe tron a lui Constantin Șerban a însemnat și o diminuare a influenței puternicei familii, fapt ce a determinat-o pe Neacșa să se adreseze noului domn, care judecă pricina în divan, ocazie cu care se constată nu numai că postelnicul Radu Năsturel luase în „sila lui” respectivele sate sub stăpânire, dar și că urmașii acestuia nu au putut „nici o carte să scoată în divan, pre aceste sate” (doc. nr. 226).

Lucrurile nu diferă cu mult nici în cazul jupânei Anca, fiica lui Bunea Grădișteanu și fosta soție a spătarului Ianache <Cornățeanu>, care a fost nevoită să apeleze nu numai la autoritatea domnească, dar și la cea a patriarhului Macarie, pentru a i se „alege” partea ce-i revenea din averea părintească după moartea fiului ei, Matei. În acest sens, împreună cu cumnatul ei, paharnicul Florescu, Anca a mers „cu bunăvoială” în fața domnului, care numește o comisie de mari boieri, aflați sub autoritatea patriarhului Macarie și a mitropolitului Ștefan, în scopul de a căuta „la sfânta pravilă și să socotim: cade-se jupânesii Ancăi să aibă ceva den partea fiu-său, lu Mateiu, au ba?” Căutând la „sfânta pravilă și grecească și rumânească”, comisia constata că jupâneasa Anca era îndreptățită să moștenească a treia parte din cele ce în mod normal i-ar fi revenit fiului Matei, dacă ar fi trăit („a treia <parte> și den moșii și den țigani și den haine și den toate ce va putea afla, mult, puțin”). Cum însă printre aceste bunuri se aflau și părți de moșie în satele Răzvad, Cornățeni și Florești, considerate a fi „scaune de la părinți” ale familiei Cornățeanu, marii boieri și cei doi ierarhi au decis ca jupâneasa Anca „să n-aibă amestecături ... nemica, numai să i să dea altceva pentru acéle părți”, stabilindu-se ca ea să primească drept compensație suma de 250 de ughi. Într-un final, după discuții și negocieri, în care a fost implicat și tatăl amintitei jupâne („am căzut la fratele nostru, Bunea vistier, tatăl jupânesii Ancăi, cu bogate cuvete și rugăciune”), s-a decis ca obligațiile familiei boierilor Cornățeanu față de Anca, după o diminuare consistentă a valorii acestora, să fie „stînse” prin oferirea mai multor sălașe de țigani (doc. nr. 312), soluție confirmată câteva zile mai târziu și de către domn (doc. nr. 316).

Prezența negustorilor, implicați cel mai adesea în achiziții imobiliare, vehiculând în acest sens importante sume de bani, este dovedită și de această dată de numeroase piese documentare incluse în volum. Cu titlu de exemplu, amintim cazul lui Tudor din Pitești care, în schimbul sumei de 42 de ughi, vindea negustorilor Iorga și Pană părțile lui de moșie din Groși, întrucât „au încăput satul în mâna dumnealor” (doc. nr. 92). Câteva luni mai târziu, la 21 aprilie 1657, Ianiu „vătaf za neguțători” cumpăra de la Ghinea cojocar, pentru aproximativ 120 de ughi, părțile de vie pe care acesta din urmă le avea în dealul Scăenilor, cu mențiunea că acestea erau „vii boierești nedajnice” (doc. nr. 122). De asemenea, amintitul cojocar vindea altor doi confrați ai săi, Ianache și Ghinea, o pivniță de piatră în București, aflată în Ulița cea Mare a târgului, în schimbul sumei de 300 de ughi, cu precizarea că tranzacția se făcea în prezența altor negustori, semnând cu toții în

limba greacă (doc. nr. 278). Indicii importante referitoare la forța economică a unora dintre indivizii aparținând acestui grup socio-profesional, dar și a strategiilor de achiziție dezvoltate în timp, ne oferă actul din primele zile ale lunii martie 1657, prin care domnul întărea lui Costea cojocar, printr-un hrisov redactat în limba slavonă, mai multe achiziții: locuri de casă și de prăvălii, pivniță etc. – pentru care respectivul avansase sume importante –, aflate în zonele comerciale ale celor două capitale ale țării, Târgoviște și București (doc. nr. 62).

Un caz interesant și totodată important din perspectiva implicațiilor juridice privind dreptul „străinilor” de stăpânire în Țara Românească îl reprezintă cel al lui Iacomî, ginerele cămărașului Antonie, bine cunoscut personaj din prima jumătate a secolului al XVII-lea. Aflând de dispariția socrului său, pe când se afla în Țara Românească și faptul că până la acel moment nu-i fusese oferită zestrea ce i se cuvenea, după cum aflăm din document, Iacomî „*am mersu și eu împreună cu soțul meu la soacra mea*”, ce trăia împreună cu celelalte fete și soții acestora „la Rumele” pentru a-și „cerși” cele ce i se cuveneau. Cum soacra și cei doi cumnați ai săi „*nu s-au îndurat să ne dea parte nici den moșiile de acolo, den loc de la Rumele, nici den bani gata, nici den scule, nici den haine, nici den unele câte sânt mai sus-scrise*”, singura soluție a fost aceea de a-i oferi „*cărțile de ocină*” pe care răposatul său socru le cumpăraseră și stăpâniseră în țară, „*ca să le vendem în preț cum vom putea*”. În consecință, necunoscând unde se află respectivele moșii, Iacomî se prezintă în fața domnului care, după ce îi citește cărțile și constată că acestea se aflau în județul Buzău, numește o comisie de 12 boieri hotarnici care să i le aleagă și să i le hotărânească, lucru consemnat într-un document din 20 ianuarie (doc. nr. 17). Cum era „*om striin*” și nu putea „*ține moșii aici în țeară*”, câteva săptămâni mai târziu Iacomî vindea respectivele bunuri, în schimbul sumei de 400 de ughe, cumpărătorii fiind nimeni altcineva decât fostul mare postelnic Constantin Cantacuzino și ginerele său, marele spătar Pană Filipescu (doc. nr. 44), lucru care nu trebuie să ne surprindă, dacă avem în vedere „apetitul” funciar al familiei Cantacuzino.

Am mai putea adăuga că documentele din volum oferă, chiar dacă disparate și nu foarte consistente, informații despre anumite evenimente mai îndepărtate sau mai apropiate de momentul în care ele au fost consemnate. Astfel, într-un document din 8 decembrie 1657 (doc. nr. 342), în care se consemnează o danie în favoarea mănăstirii Sadova, se amintește faptul că moșia ce făcea obiectul respectivei închinări fusese cumpărată de tatăl donatorilor, Nan logofăt, de la boierii din Brâncoveni, Danciu logofăt și fratele său, Radu postelnic, „*când au fost pribegit în Țara Ungurească*”. Un altul din 15 mai, prin care domnul întărea jupânesei Stana și feciorilor ei dreptul de stăpânire asupra mai multor moșii cu rumâni, consemna de asemenea faptul că soțul acesteia, Dumitru clucer, fiul fostului mare pitar Mitrea din Stănești, pierise „*în vreme când s-au sculat dorobanții și seimenii cu vrajbă, de au pierdut și au tăiat boierii țării*”, moment în care beneficiarilor actului domnesc le fuseseră jefuite și cărțile de stăpânire („*și au*

luat atuncea la București și zapisul și cărțile de moșii și tot ce au avut”). Despre furtul unor cărți de moșie – de care Anghel, fiul lui Tudor logofăt din Bujoreni, era acuzat de Tanasie paharnic din Sărăcinești –, se amintește și în două documente ale volumului; din cuprinsul lor, aflăm că pentru descoperirea adevărului, după cum se obișnuia în epocă, s-a recurs nu numai la formula jurământului în biserică (vezi doc. nr. 53, 169), dar și că una dintre părți a cerut și „*cartea luminatului patriia*” (vezi *Partenie de la Țarigradu, de afurisanie și cu mare blestem*” (doc. nr. 178 și 187).

Așa cum am putut constata și în volumul precedent, și în documentele anului 1657 răzbat ecouri ale abuzurilor și silniciilor la care fostul domn Matei Basarab a recurs, pentru a intra în posesia anumitor moșii sau rumâni; a se vedea în acest sens doc. nr. 25 („*fiind el un domn puternic*” a întors jupânei Grăjdana, fără voia ei, banii pentru satul Izbiceni), doc. nr. 245 (rumânirea în silă a sătenilor din Robănești, pe care mai apoi i-a închinat ctitoriei sale de la Brâncoveni) sau doc. nr. 300 (hotarele moșiei de la Priboiu a lui Cârstea clucer fuseseră „*împresurate cu strâmbătate*” în favoarea mănăstirii de la Bărbătești) etc.

La finalul acestor rânduri, dincolo de aspectele amintite de noi și care nicidecum nu epuizează vasta problematică la care se poate preta analiza lor serială, precizăm faptul că documentele incluse în volum oferă totodată și informații de natură filologică, în special în ceea ce privește consemnarea fie a unor cuvinte destul de rare, unele dintre ele nefiind atestate nici în *Dicționarul Tezaur al Limbii Române* – „*2 rânduri de agri*” (doc. nr. 158), „*i-au luat șarvana*” (doc. nr. 100), plata urma să fie efectuată până la „*haia joi*” (doc. nr. 99), „*dulamă de p[e]rango meneviș femeiască, cu ceaprază*” (doc. nr. 179) –, fie a altora care fac trimitere la vechi formule de stăpânire, cum este, de exemplu, situația din doc. nr. 55 în care domnul, în urma judecății în divan, stabilea modul cum un anume popa Radu urma să stăpânească o parte de codru, astfel încât ceilalți co-părtași să „*nu-l dăsăgească în toate părțile*” (doc. nr. 55).

Gheorghe Lazăr

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum este, și de această dată, rezultatul eforturilor depuse de o echipă de cercetători din cadrul Institutului de Istorie „N. Iorga”, coordonată de către Gheorghe Lazăr. De aceea, considerăm că se cuvine menționată partea de contribuție a fiecărui cercetător implicat în ducerea la bun sfârșit a acestei lucrări, cu precizarea că întreaga echipă a fost implicată în tot ceea ce a presupus efectuarea operațiunilor preliminare inerente acesteia: stabilirea *corpus*-ului volumului, depistarea documentelor și întocmirea rezumatelor acestora, întocmirea fișelor bibliografice etc.

Astfel, **Gheorghe Lazăr**, dincolo de activitățile specifice calității de coordonator al echipei, și-a asumat următoarele activități: transcrierea tuturor documentelor românești din intervalul *ianuarie–martie* 1657, transcrierea și traducerea celor 8 documente slavone incluse în volum, întocmirea fișelor de indici și de materii aferente acestor documente, redactarea indicilor onomastici ai literelor A, B, C, D, P și R, verificarea fișelor bibliografice și întocmirea bibliografiei. De asemenea, tot lui i se datorează identificarea și obținerea documentelor aflate în diverse fonduri arhivistice din afara Bucureștilor, colaționarea tuturor transcrierilor și a aparatului critic al acestora, precum și verificarea și revizuirea generală a traducerii rezumatelor în limba franceză și a indicilor onomastici. **Oana Rizescu** și-a asumat transcrierea tuturor documentelor românești din intervalul *aprilie–iulie* 1657, întocmirea fișelor de indici onomastici și de materii ale acestora, redactarea indicilor onomastici ai literelor N, O, S, Ș, T, Ț, U, V și Z. Transcrierea documentelor din intervalul *august–octombrie* 1657, inclusiv a celor din secțiunea *dată lărgită*, se datorează **Elenei Bedreag**, care totodată a întocmit și fișele de indici onomastici și de materii ale acestora, precum și redactarea indicilor onomastici aferenți literelor E, F, G, H, I, Î, J, L și M. În fine, **Florina-Manuela Constantin** a asigurat transcrierea documentelor românești din intervalul *noiembrie–decembrie* 1657, întocmirea fișelor de indici onomastici și de materii ale acestora, precum și redactarea indicelui de materii.

Amintim și de această dată faptul că editorii au beneficiat, cum a fost și cazul celorlalte volume, de un număr de fișe cronologice de semnalare, fișe bibliografice, precum și de un număr de aproximativ 113 transcrieri ale unor documente, „moștenite” de la vechiul colectiv DIR și aflate în arhiva colecției. Dintre numele cele mai recurente consemnate pe *verso*-ul acestora, fără a avea pretenția că această enumerare este completă, amintim aici: V. Antoniu, Al. Bălintescu, Vl. Brădescu, I. Comănescu, R. Greceanu, Gh. Lăzărescu, I. Leonte, Alice Popescu, M. Regleanu,

Georgeta Russu, V. Secărescu, I. Șucu, Ion Gh. Vasile etc. Toate aceste transcrieri au fost însă colaționate cu originalele documentelor și „îndreptate” potrivit noilor norme de editare ale colecției, așa cum au fost ele stabilite în urmă cu trei decenii, când a fost reluată publicarea acesteia (pentru detalii, a se vedea *studiul introductiv* al volumului XXX (1645), semnat de Violeta Barbu).

Ajunși la finalul acestui demers al nostru, dorim să transmitem și pe această cale recunoștința și mulțumițiile noastre tuturor colegilor din instituțiile deținătoare de asemenea fonduri documentare, fără de a căror înțelegere și susținere necondiționată întregul nostru efort – despre a cărei complexitate și necesitate nu credem că mai este cazul să amintim aici – ar fi avut de suferit, mai ales în condițiile actuale, când „acumularea de puncte” a devenit singurul criteriu de evaluare a muncii de cercetare. Din nefericire, efectele dezastruoase ale acestei noi „politici de cadre” sunt mai mult decât evidente, lucru de altfel tot mai vizibil dacă avem în vedere faptul că proiecte academice importante sunt practic abandonate și „uite”, consecința „firească” nu numai a dificultăților privind finanțarea, dar și a lipsei resursei umane, căci numărul cercetătorilor dornici să se implice în asemenea demersuri – confrunțați cu această „vânătoare” de puncte – este tot mai firav de la an la an.

Editorii mulțumesc de asemenea colegului Petronel Zahariuc, prof. univ. în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, care a avut nu numai bunăvoința de a ne pune la dispoziție reproduceri foto după unele dintre documentele aflate astăzi în fondurile anumitor așezăminte monahale de la Sf. Munte Athos, dar totodată a întocmit și unul dintre referatele științifice de specialitate, în vederea recepționării prezentului volum de către Consiliul Științific al Institutului de Istorie „N. Iorga”. Aceeași recunoștință o datorăm și D-lui CS I Ștefan Andreescu, nu numai pentru susținerea și aprecierea activității depusă de membrii echipei DRH, dar și pentru faptul că și-a asumat întocmirea celui de-al doilea referat de specialitate. Mulțumiri se cuvin, de asemenea, și D-lui Grigorios Manopoulos (Universitatea „Democrit” din Tracia) care a asigurat transcrierea textului grec al gramatei patriarhului Macarie în favoarea mănăstirii Câmpulung, precum și kolegei Lidia Cotovanu, căreia îi datorăm atât traducerea în limba română a amintitului document, cât și a tuturor contextelor grecești din cuprinsul volumului. De un real folos ne-a fost sprijinul oferit de Claudia Albert și Anca Boboite, cărora le datorăm culegerea computerizată a celei mai mari părți a documentelor volumului. Traducerea rezumatelor în limba franceză a fost realizată într-o primă etapă de Damian Anfile, fiind mai apoi corectată și completată de Gheorghe Lazăr și Oana Rizescu.

Tuturor celor amintiți în această scurtă prezentare, dar mai ales a celor nenumiți, le adresăm recunoștința și mulțumițiile noastre pentru finalizarea în bune condițiuni a acestui demers al nostru.

Gheorghe Lazăr